

03
87

**ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

Лучкевич Вікторія Володимирівна

УДК 37.015.09(427.1/.2+477),,XIX/XX”

**КОМЕНІАНА В УКРАЇНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ
(ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПЕРША ПОЛОВИНА XX СТ.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

ДРОГОБИЧ – 2009

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Кемінь Володимир Петрович,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,
факультет романо-германської філології, декан

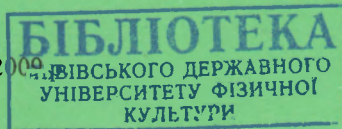
Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член АПН України,
Євтух Микола Борисович,
Відділення вищої освіти АПН України,
академік-секретар;

кандидат педагогічних наук, доцент,
Герцюк Дмитро Дмитрович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, кафедра педагогіки, завідувач

Захист дисертації відбудеться 3 листопада 2009 р. о 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 36.053.01 у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка за адресою: 82100, м. Дрогобич, вул. Івана Франка, 24, 2-й поверх, к. 20.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (82100, м. Дрогобич, вул. Лесі Українки, 2).

Автореферат розісланий 2 жовтня 2009 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Пантюк Т.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБІТ ДУМФК

Актуальність дослідження. Розвиток національної системи освіти є одним зі стратегічних завдань української держави. Зумовлена об'єктивними потребами українського суспільства, ідея національної школи вибудовувалася впродовж усієї української історії через досягнення не лише вітчизняної, але й зарубіжної педагогічної думки. Тому дослідники історії педагогіки, звертаючись до цього завдання, все частіше апелюють до попереднього досвіду його вирішення, осягаючи надбання української й зарубіжної гуманістики періоду її динамічного інституційного та професійного становлення в другій половині XIX – першій половині XX ст.

Вивчення еволюції історико-педагогічної думки дозволяє також виявити коло питань, які порушили вчені минулого, окреслити проблеми, досі не досліджені або досліджені недостатньо вичерпно, об'єктивно простежити педагогічні процеси, які відбувалися в Україні і поза її межами у різні періоди. Аналіз історико-педагогічних праць засвідчує, що найбільш досліджуваною постаттю серед зарубіжних педагогів в Україні й світі є видатний чеський мислитель XVII століття Я.А. Коменський.

Неабиякий інтерес вітчизняних дослідників до творчості Я.А. Коменського підтверджує аналіз наукової коменіологічної літератури в різні історичні періоди. Українські вчені шукали в його багатій різноплановій спадщині відповіді на актуальні потреби тогочасної педагогічної науки та практики. Водночас оцінка його доробку залежала від суб'єктивних чинників – ідеологічних, релігійних, культурно-освітніх і політичних. Особливо це стосується тих країн, які часто зазнавали відчутних трансформаційних змін (революції, міжнаціональні, етнічні, релігійні конфлікти тощо). До таких належить й Україна, яка в XX столітті пройшла складний шлях творення власної незалежної держави.

Педагогічна спадщина Я.А. Коменського була предметом особливого наукового зацікавлення багатьох вітчизняних педагогів. На сьогодні маємо велику кількість праць статейного і монографічного формату, де науковці реконструювали просвітницьку й суспільну діяльність чеського педагога (К. Грот, В. Григорович, А. Красновський, Б. Мітюрор, Ф. Науменко, Т. Флоринский); проаналізували його педагогічні, філософсько-релігійні погляди (А. Ваисман, Б. Год, Н. Гончаров, М. Демков, Е. Івахненко, І. Каїров, В. Литвинов); визначили вплив ідей чеського педагога на розвиток шкільництва в Україні в різні історичні періоди (В. Гаджега, М. Даденков, М. Євтух, Б. Єржабкова, Я. Ісаєвич, В. Любашенко, Є. Мединський, А. Піскунов, А. Чума).

Окремих історіографічних аспектам рецепції науково-педагогічного доробку Я.А. Коменського в Україні присвячено розвідки сучасних вітчизняних дослідників А. Бондара, А. Вихруща, В. Кемія, Л. Лаптевої, Т. Пантюк, В. Струманського, Р. Мниха, М. Ярмаченка та ін. Але ця проблема вивчена фрагментарно, залишаючись осмисленою лише в плані рецепції спадщини Я.А. Коменського окремими відомими українськими педагогами окресленого періоду.

Зазначимо, що на сьогоднішній день майже немає даних про розвиток українських коменіологічних студій другої половини XIX – початку XX ст. Малодослідженим аспектом вітчизняної коменіани залишаються також й історико-педагогічні праці в середовищі української еміграції у Чехословаччині. Як було з'ясовано, усебічне опрацювання проблеми так і не стало традиційним у сучасному історіографічному дискурсі, залишаючись назагал причинковим.

З історичного погляду у розрізі нашої дисертації поставлено завдання проаналізувати, як здійснювалися коменіологічні дослідження в Україні зазначеного періоду. Маємо на увазі рецептивний стереотип коменіани, що сформувався на українських землях, які на той час входили до складу різних державних утворень та в еміграції (Чехословаччині). Не менш актуальним видається їх осмислення і при зверненні до внутрішньоукраїнського історіографічного контексту, оскільки вивчення української історико-педагогічної науки другої половини XIX – першої половини XX ст., залишаючись і надалі однією з найпопулярніших тем історіографічних студій сучасності, практично не вийшло за межі традиційної персоналістично-інституційної проблематики.

Аналіз значного масиву коменіологічної літератури дозволяє констатувати, що зазначений період осягнення спадщини чеського педагога недостатньо вивчений. Немає також і комплексної праці, яка дала б змогу систематизувати та узагальнити наукові коменіологічні студії в Україні окресленого періоду та доповнити їх маловідомими і новими джерелами. Все це й зумовило вибір теми дисертації – “Коменіана в українській педагогічній історіографії (друга половина XIX – перша половина XX ст.)”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно з планом науково-дослідницької роботи кафедри педагогіки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка “Зміст навчання і виховання в умовах реформування освіти України” (протокол № 15 від 21.12.2004 р.). Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні вченої ради Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 2 від 21.02.2008 р.) та узгоджено

Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 4 від 22.04. 2008 р.).

Об'єктом дослідження є українська педагогічна історіографія другої половини XIX – першої половини XX ст.

Предмет – рецепція спадщини Я.А. Коменського в українській педагогічній історіографії другої половини XIX – першої половини XX ст.

Мета полягає у виявленні, систематизації і комплексному аналізі коменіологічних досліджень українських науковців другої половини XIX – першої половини XX ст. у контексті розвитку історико-педагогічної науки цього періоду.

Відповідно до об'єкта, предмета та мети дисертації передбачено вирішення таких завдань:

- проаналізувати ступінь опрацювання теми в історіографії, виявити характерні риси всього комплексу джерел з проблематики дослідження та розкрити зміст понять “коменіана” і “коменіологія”;

- випрацювати найбільш придатну методологічну модель для реконструкції дискусій довкола спадщини Я.А. Коменського;

- дослідити процеси становлення та розвитку української коменіани, виокремити її головні тенденції та етапи;

- з'ясувати особливості інтерпретації педагогічних, філософських та релігійних ідей Я.А. Коменського в західноукраїнській та наддніпрянській історико-педагогічній науці;

- проаналізувати коменіологічні роботи представників української еміграції, з'ясувати внесок науковців-емігрантів у розвиток вітчизняної коменіани;

- розкрити основні напрямки й характерні ознаки осягнення спадщини Я.А. Коменського в Україні в зазначений період.

Методологічною основою дослідження є теорія наукового пізнання, принципи системності, цілісності, науковості, об'єктивності, які спонукають до цілісного переосмислення окремих аспектів історико-педагогічної науки, зприяють загальному осмисленню інтелектуальних явищ; історичний і комплексний принципи наукового пошуку, що передбачають адекватне вивчення освітніх рухів та явищ цього періоду з урахуванням суспільно-політичних та соціальних умов.

У процесі роботи також застосовувалися: *міждисциплінарний* підхід, що полягає у використанні категоріального апарату філософії, історії й теорії педагогіки, історії суспільної думки, культурології тощо; *біографічний*, що передбачає дослідження педагогічних процесів крізь призму аналізу творчості окремих представників педагогічної науки окресленого періоду; *синергетичний*, який уможливорює порівняльне вивчення багатоваріативних та

альтернативних наукових досліджень на основі застосування нелінійних зв'язків між теоріями; *герменевтичний*, що дає змогу адекватно осмислити суб'єктивне оцінювання вченими минулого спадщини Я.А. Коменського крізь призму дослідження історико-культурних, суспільних, економічних явищ.

Теоретичною основою дослідження є положення, що ґрунтуються на: філософських засадах освіти (В. Андрущенко, С. Гессен, В. Кремень, В. Лутай, Н. Скотна, В. Скотний, М. Ярошевский), теоретико-методологічних та поняттєво-термінологічних основах історії педагогіки (В. Безрогов, С. Біленький, М. Богуславський, Л. Ваховський, П. Гречко, Н. Гупан, І. Касавін, О. Сухомлинська, Г. Троцко), концептуальних ідей вітчизняних та зарубіжних педагогів-компаративістів з проблем освіти (О. Вишневський, В. Вихрущ, Н. Дічек, З. Зайцева, В. Кемінь, В. Кравець, Л. Пуховська, М. Стельмахович), дослідженнях розвитку вітчизняної освіти й виховання (В. Бондар, Д. Герцюк, В. Грішинський, М. Євтух, В. Кравець, О. Любар, Н. Побірченко, С. Сисоєва, М. Чепіль), теоретичних засадах та моделях розвитку коменіології як науки (М. Бечкова, Я. Квачала, В. Кортгаазе, Я. Паточка, Й. Полішенський, С. Соучек та ін.).

У роботі використано **методи** філософського та загальнонаукового (діалектичний, системно-структурний, структурно-функціональний, порівняльний та ін.), а також історико-педагогічного (пошуково-бібліографічний, проблемно-хронологічний, біографічний тощо) характеру. Особливий акцент зроблено на структурно-функціональному системному аналізі, зокрема й історіографічних фактів, порівняльно-історичному методі та методі критичного аналізу, виходячи з принципів об'єктивності та історизму.

Джерельна база дисертації – це педагогічні, філософські, релігійно-полемічні праці Я.А. Коменського; коменіологічні дослідження вітчизняних науковців другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст., що відображають рецепцію спадщини чеського педагога в Україні; публіцистичні статті (передусім аналітичні й синтетичні праці), якими українські педагоги та історики педагогіки відгукнулися на відзначення ювілейних дат чеського педагога. Опрацьовано фонди Національної бібліотеки ім. В. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки ім. В. Сухомлинського, Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, бібліотек Львівського та Ужгородського національних університетів, наукової бібліотеки Карлового університету (м. Прага, Чехія), наукової бібліотеки університету ім. Т.Г. Масарика (м. Брно, Чехія).

Цінні джерела було виявлено в архівних справах Державного архіву Закарпатської області (ДАЗО у м. Берегово) – ф. 10 (родинний фонд князя Селегетті), ф. 151 (фонд Мукачівської єпархії), ф. 1555 (Ужанська жупа).

Хронологічні межі дослідження охоплюють період другої половини XIX – першої половини XX ст. Нижня межа визначається зростанням кількості коменіологічних досліджень в Україні, спричиненого відкриттям кафедр педагогіки при університетах, введенням курсу історії педагогіки як окремого предмету у вищі навчальні заклади, впровадженням нових теоретико-методологічних стандартів дослідження, спробами наукового аналізу спадщини Я.А. Коменського, зміцненням інституційних засад українського науково-педагогічного руху. Верхня збігається з фактичним припиненням об'єктивного вивчення національної історико-педагогічної літератури в Україні, радянізацією коменіологічних досліджень та їх подальшою ідеологізацією.

Наукова новизна й теоретичне значення полягає у тому, що *вперше* цілісно проаналізовано коменіологічні дослідження вітчизняних науковців другої половини XIX – першої половини XX ст., максимально повно *подано* історіографічний аналіз проблематики, який засвідчив відсутність її цілісного студювання; *обґрунтовано* доцільність вивчення проблеми сприйняття творчої спадщини Я.А. Коменського історико-педагогічною думкою зазначеного періоду; *досліджено* особливості сприйняття педагогічних, релігійно-філософських ідей відомого педагога в українському інтелектуальному середовищі з урахуванням неоднорідності його суспільно-політичного та культурно-ідеологічного поділу; *виявлено* своєрідність рецепції творчої спадщини Я.А. Коменського у західноукраїнській і наддніпрянській традиції; *еконструйовано* провідні тенденції та змістові характеристики еміграційної коменіани; *введено* до наукового обігу малознані та невідомі архівні документи, коменіологічні праці, що збагачують джерельну базу вітчизняної коменіани.

Практичне значення одержаних результатів визначається новизною постановки дослідницьких завдань та відповідністю потребам сучасного педагогічно-історіографічного поступу. Матеріали і положення дисертації дають цілісне уявлення про розвиток коменіани в Україні, розширюють знання про характер та перебіг вітчизняних коменіологічних студій. Результати дисертаційної роботи можуть бути використані при підготовці наукової біографії Я.А. Коменського, узагальнювальних історико-педагогічних праць з історії української педагогічної думки, культурології, історії, розробці спецкурсів з дисциплін педагогічного циклу, складанні бібліографічних покажчиків, самостійної науково-дослідницької роботи студентів вищих навчальних закладів тощо.

Основні результати дослідження **впроваджено** в навчальний процес на факультеті романо-германської філології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (акт № 533 від 25.05. 2009 р.),

на кафедрі давньої історії України та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (акт № 565 від 01.06.2009 р.), на філософському факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка (акт № 056/53 від 08.05.2009 р.), на кафедрі педагогіки та психології Ужгородського національного університету (акт № 23 від 22.05.2009 р.), на кафедрі історії Національного університету “Острозька академія” (акт № 258 від 01.06.2009 р.).

Вірогідність і об’єктивність результатів забезпечується методологічною обґрунтованістю теоретичних положень, комплексним використанням дослідницьких методів та підходів, що зіставляються на основі принципу допомірності, їх відповідності меті, завданням, об’єкту і предмету дослідження, об’єктивним науковим аналізом теоретичного матеріалу, архівних документів, використанням широкої джерельної бази.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертації висвітлено у доповідях і виступах на: Міжнародному науковому семінарі “Ян Амос Коменський і сучасність” (Дрогобич, 2004), VIII і IX Дрогобицьких Міжнародних наукових історико-краєзнавчих конференцій “Дрогобицько-Самбірське підгір’я крізь призму століть” (Дрогобич, 2006, 2008 рр.), Міжнародній науковій конференції “Україністика – минуле, сучасне, мабутнє” (Брно, Чехія, 2008), XIX Міжнародній конференції “Історія релігій в Україні” (Львів, 2009). Матеріали дослідження обговорено на засіданнях кафедри романської філології та компаративістики та міжкафедральному науковому семінарі з педагогічних спеціальностей Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Публікації. Результати дослідження відображено у 9 одноосібних статтях: 6 – у фахових науково-педагогічних виданнях, затверджених ВАК України, 2 – у збірниках матеріалів наукових конференцій, 1 – у науково-педагогічному часописі.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Обсяг дисертації – 223 сторінки, основного тексту – 177 сторінок, список використаних джерел нараховує 382 позиції (з них – 72 іноземною мовою), у тому числі – 9 архівних справ. Дисертація містить 10 додатків на 12 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано вибір теми, її актуальність, хронологічні межі, визначено об’єкт, предмет, мету дослідження, окреслено завдання, методологічну основу наукового пошуку, розкрито наукову новизну та

практичне значення дисертації, подано інформацію про апробацію та провадження отриманих результатів.

У *першому розділі* – “Історіографія, джерела, методологія та термінологічний апарат дослідження” – представлено історіографічний аналіз теми, схарактеризовано джерельну базу, окреслено теоретико-методологічне підґрунтя обраної теми, її поняттєво-термінологічний апарат з озицій сучасного розвитку педагогічної науки.

Виокремленню проблеми осмислення творчої спадщини Я.А. Коменського українськими дослідниками другої половини XIX – першої половини XX ст. як самостійної передував період попереднього накопичення відповідної інформації та розробки окремих її аспектів у літературі. Аналіз оменіологічних праць вітчизняних науковців (Н. Гулана, Б. Євтуха, . Єржабкової, Я. Ісаєвича, В. Кеміня, Л. Лаптевої, Є. Мединського, . Мітюрова, А. Чуми та ін.) виявив, що проблема сприйняття спадщини видатного педагога українськими дослідниками різних історичних періодів знайшла своє висвітлення передусім у контексті вивчення, становлення та розвитку української педагогічної думки, зокрема шкільництва. Однак в історіографічних дослідженнях простежується диспропорція у вивченні рецепції творчої спадщини Я.А. Коменського – прискіплива увага дослідників о персоналогічного виміру питання та незначна зацікавленість його цілісним осмисленням. Загалом логіка розвитку коменіологічних студій цілком очевидно вимагає докладного аналізу та синтезу дискусій довкола спадщини Я.А. Коменського в цілісному контексті розвитку української історико-педагогічної науки другої половини XIX – першої половини XX ст.

В історіографії окресленої проблеми виділяємо три етапи, що відображають особливості розвитку коменіологічних студій в Україні. Перший охоплює період від другої половини XIX ст. до 1917 р. У цей час з’являються педагогічні праці, у яких зроблено спробу наукового аналізу рецепції спадщини Я. А. Коменського, зокрема його педагогічних та філософського-релігійних поглядів. Другий період – міжвоєнні роки. Розвиток коменіологічних студій відбувається в контексті націоналізації та ідеологізації досліджень залежно від інтенсивності впливу суспільно-політичних чинників. До третього періоду належать коменіологічні дослідження, пов’язані з радянською педагогічною наукою (1939 – 1950 рр.), що ґрунтуються на аналізі дидактичної системи Я. А. Коменського без урахування впливу його філософського світогляду та релігійних поглядів на формування педагогічної онцепції.

Ураховуючи сучасні герменевтичні підходи та методику системно-структурного аналізу, виділено три основні джерельні комплекси, що розкривають специфіку дослідження: 1) “конкретний текст”, який включає

праці Я.А. Коменського та наукові матеріали, що відображають розвиток коменіологічних студій в Україні, особливості рецепції спадщини чеського педагога у досліджуваний період; 2) “великий текст” містить у собі весь масив української та частково європейської коменіани різних історичних періодів, що сприяє об’єктивному осягненню рецепції спадщини Я.А. Коменського в Україні; 3) “історико-культурний контекст” – сукупність матеріалів, які характеризують епоху, в якій жив чеський педагог та обставини суспільно-економічного, політичного, культурного життя країн Західної Європи, України та Чехії зокрема.

Обґрунтовано саме таку класифікаційну модель та її доречність при вивченні історіографічного аспекту коменіологічних студій, оскільки джерельна база коменіани загалом неоднорідна і включає великий діапазон джерел різних рівнів (наукові й публіцистичні статті, монографії, підручники, архівні матеріали, праці Я.А. Коменського, його епістолярна спадщина тощо).

У розділі також акцентовано, що сучасна педагогічна історіографія все більше тяжіє до методологічного плюралізму та міждисциплінарного підходу. Це дозволило простежити, як сприймалися педагогічні ідеї Я.А. Коменського не лише в педагогічній науці згаданого періоду, а й у масовій свідомості суспільства, як вони існували та яких змін, модифікуючись, зазнавали. Важливе місце в нашому дослідженні посідає регіональний вимір, який, з урахуванням специфічних методів дослідження (порівняння, зіставлення, виявлення особливостей та відмінностей крізь призму загального явища, події), дозволив виявити специфіку рецепції спадщини Я.А. Коменського вітчизняними науковцями, розкрити їхню неоднорідність залежно від інтенсивності асимілятивного тиску та ідеологічної спрямованості наукових студій.

Суттєве методологічне навантаження несе і термінологічний апарат. Аналіз вітчизняної коменіологічної літератури засвідчив, що й на сьогоднішній день в українській педагогічній науці немає жодного визначення термінів “коменіана” і “коменіологія”. Проаналізувавши теоретичні праці зарубіжних коменіологів (М. Бечкової, Й. Брамбори, Я. Паточки, Й. Полішенського), встановлено, що коменіологія – міждисциплінарна наука, яка системно вивчає життя, діяльність і творчість Я.А. Коменського, інтерпретує наукові дослідження, присвячені йому і його добі, ураховуючи і ставлення чеського педагога до країн, де він бував, та до осіб, з якими він мав безпосередні контакти, і його опосередкований вплив на погляди відомих діячів різних країн. Вважаємо, що “коменіологія” має суто наукознавчий характер, “коменіана” ж охоплює й інші явища – меморіальну, художню, публіцистичну спадщину самого Я.А. Коменського і присвячені йому праці, займається аналізом інформаційних джерел, творів образотворчого мистецтва та літератури.

Стверджується, що концептуальна модель дослідження, методологічний інструментарій, систематизована історіографія та залучений джерельний матеріал уможливають вирішення сформульованої у роботі мети та ставлених завдань.

У *другому розділі* – “**Рецепція педагогічної спадщини Яна Амоса Коменського в українських науково-педагогічних дослідженнях (революційного періоду)**” – проаналізовано коменіологічні дослідження в Україні зазначеного періоду, визначено чинники, що впливали на становлення розвитку вітчизняних коменіологічних студій.

Виявлено, що перші спроби наукового аналізу педагогічних й філософсько-релігійних поглядів Я.А. Коменського з'являються у працях вітчизняних дослідників другої половини XIX ст. Перебуваючи під впливом позитивізму, вітчизняні педагоги зосереджували свою увагу на аналізі тих педагогічних ідей Я.А. Коменського, у яких були яскраво виражені шляхи їх практичного застосування. Прикметно, що пік зацікавленості вітчизняних педагогів по статтю Я.А. Коменського співпав із відзначенням 300-річного збілю від дня його народження. Загалом ювілейні публікації мали інформативний і популяризаційний характер (висвітлювали віхи життя та діяльності чеського педагога), розкривали внесок Я.А. Коменського в розвиток педагогічної науки, тобто передавали ставлення сучасників до його спадщини. Одночас ці праці розширюють предметне поле нашого дослідження, виявляють ступінь зацікавлення українських дослідників педагогічною спадщиною Я.А. Коменського.

Установлено, що західноукраїнські дослідники спадщини Я.А. Коменського згаданого періоду значною мірою перебували під впливом польської та австро-угорської педагогічної думки, а представники надніпрянської України – російської. Поділяючи ідеї тогочасної європейської гуманістичної педагогіки, що пробудила національно-освітній рух поневолених народів, західноукраїнські науковці (Р. Заклинський, О. Партицький, І. Турбацький, В. Францев та ін.) акцентували увагу на виховній концепції Я.А. Коменського, в основу якої лягли принципи демократизму та ультуrowідповідності (усвідомлення національної ідентичності, ролі рідної мови у процесі навчання і виховання), а також енциклопедизму (усвідомлення розвитку кожного громадянина держави).

У надніпрянській традиції дослідження спадщини Я.А. Коменського найбільше наголошувалося на вивченні його пансофічних ідей, що побудовані на засадах християнської любові, терпимості, усвідомленні власних моральних суспільних обов'язків. Надніпрянські педагоги (В. Григорович, М. Кочубинський, Ф. Ржига, Т. Флоринський, Т. Циглер та ін.) зосереджували увагу на аналізі й практичному застосуванні його принципів та методів

навчання і виховання, вивчали філософсько-релігійні основи його педагогіки, на формування яких впливали світоглядні тенденції Нового часу, основні засади Общини чеських братів, суспільна ситуація в Чехії, ідеологічна боротьба XVII століття.

Іншим напрямком коменіологічних студій був історико-культурологічний аспект, згідно з яким вивчався і критично осмислювався вплив доби Реформації та поглядів Я.А. Коменського на розвиток українських шкіл. Виявлено, що західноукраїнські дослідники представленого напрямку (Я. Головацький, М. Любович, О. Петров) загалом позитивно оцінювали вплив реформаційних ідей на українську педагогіку. У працях наддніпрянських науковців (О. Левицький, М. Сумцов, К. Харлампович) простежується негативне ставлення до діяльності протестантських общин на українських етнічних землях.

З'ясовано, що в дореволюційних коменіологічних дослідженнях починає виокремлюватися новий – літературознавчий – напрям рецепції спадщини Я.А. Коменського. Його характерними ознаками були переклад та видання філософсько-літературних праць чеського педагога, спроби їх наукового аналізу та дослідження мови, форм і стилю Я.А. Коменського.

Доведено, що праці Я.А. Коменського, які зберігаються у фондах українських наукових бібліотек, вказують на популярність його ідей в Україні в різні історичні періоди та доповнюють джерельну базу вітчизняної коменіани. Прикметно, що “Видимий світ в малюнках” та “Відкриті двері до мов і всіх наук” чеського педагога були популярними на українських землях ще в XVII ст. Упродовж другої половини XVIII – XIX ст. вони слугували взірцем для створення власних українських підручників для вивчення рідної та іноземної мов. З'ясовано, що спочатку твори Я.А. Коменського поширювалися в Україні в оригінальних західноєвропейських виданнях і лише в середині XIX ст. з'являються перші українські переклади його педагогічних праць.

Аналіз коменіологічних праць вітчизняних дослідників другої половини XIX – початку XX ст. свідчить про спроби українських науковців виокремити суто українські аспекти коменіологічних студій у контексті розвитку західноєвропейської та російської історико-педагогічної думки. Вітчизняні педагоги розширили дослідницьке поле, аналізуючи епоху Просвітництва та Реформації, розглядаючи просвітницьку діяльність Общини чеських братів та вивчаючи суспільно-політичну ситуацію у Чехії. Окремі наукові дослідження кожного зі згаданих факторів дозволили окреслити рушійні чинники (поразка чехів під Білою горою у 1620 р., підписання Вестфальського миру у 1648 р., його перебування у Лондоні й Лешно, дипломатична та педагогічна діяльність у Шарош Патаку), що вплинули на формування педагогічної концепції

Я.А. Коменського та її еволюцію з огляду на релігійну, педагогічну, суспільно-громадську діяльність самого педагога.

Третій розділ – “Спадщина Яна Амоса Коменського в контексті розвитку української історико-педагогічної науки (1917 – 1950 рр.)” – присвячений аналізу рецепції творчого доробку чеського педагога українськими вченими міжвоєнного періоду, вивченню коменіологічних праць українських емігрантів у Чехословаччині та подальшому розвитку коменіологічних студій у перші повоєнні роки.

З’ясовано, що науковий інтерес до постаті Я.А. Коменського у міжвоєнний період в Україні знижується, проявляючись здебільшого в аналізі його педагогічних ідей у контексті становлення і розвитку нових напрямків педагогічної науки (експериментальна, соціальна педагогіка, педологія, теорія “нового виховання” та ін.). Тенденції до зниження дослідницької уваги до спадщини відомого педагога зумовлені соціальними, суспільно-політичними та загальноосвітніми чинниками.

У роки визвольних змагань українського народу, що піднесли вітчизняний педагогічний рух, спадщина Я.А. Коменського розглядалася крізь призму формування ідей національної школи та національного виховання, розвитку освіти згідно суспільних та громадських ідеалів, відповідності школи соціальним потребам. У коменіологічних розвідках зазначеного періоду виявляються наміри оновити освітню галузь відповідно до нових суспільних і соціальних реалій крізь призму аналізу педагогічних ідей Я.А. Коменського. Як зазначають вітчизняні дослідники (Р. Зайдель, Ю. Дзерович, І. Колій), своїми ґрунтовними педагогічними поглядами він суттєво розвинув теорію соціального виховання, зокрема в аспекті поєднання морально-релігійного, фізичного, трудового виховання поряд з професійно-технічною і суспільно-економічною діяльністю, донесення знань рідної мови через школу до всіх людей, незалежно від соціальної, расової чи релігійної приналежності.

У коло наукових зацікавлень вітчизняних дослідників міжвоєнного періоду входило також вивчення доби Відродження та Реформації, що вважалися періодами спалаху національно-культурного життя українського народу, проявляючись у всіх галузях української культури. У працях українських дослідників цього періоду (В. Гадждега, М. Любавський, А. Савич, О. Терлецький) Я.А. Коменський постає як відомий просвітник, громадський і релігійний діяч своєї епохи, погляди якого позитивно вплинули на розвиток українського шкільництва.

Виявлено, що в радянській Україні означеного періоду коменіологічні праці українських педагогів (І. Соколов, В. Чернобаєв, В. Яковлев) мали відчутне матеріалістичне забарвлення, пристосовувалися до панівної ідеології. Критикуючи філософсько-релігійні погляди чеського педагога, що вважалися

пережитком часу, радянські педагоги докладно вивчали його дидактичну систему. Прикметно, що такий підхід до аналізу педагогічної доробку Я.А. Коменського зберігся і в наступних дослідженнях вітчизняних науковців воєнних та перших повоєнних років. Вивчаючи суто педагогічний аспект спадщини Я.А. Коменського, радянські коменіологи спричинилися до того, що його почали позиціонувати тільки як видатного педагога – фундатора нової дидактичної системи – без урахування її філософсько-релігійного підґрунтя.

Установлено, що українські емігранти досліджували спадщину і діяльність чеського педагога під впливом трьох значних коменіологічних відкриттів ХХ ст.: 1) петербурзького рукописного збірника (знахідок С. Соучеком “Метафізики”, “Космографії”, “Про чеську поезію” Я.А. Коменського); 2) шеффілдського архіву С. Гартліба (віднайденням Г. Турнбуллом значної частини епістолярної спадщини Я.А. Коменського); 3) рукопису “Загальної поради про виправлення людських справ”, який знайшов Д. Чижевський, що принесло йому світову славу відомого коменіолога. З відкриттям останнього педагогічна система Я.А. Коменського набула широкого соціально-філософського контексту, стала частиною його концепції виправлення світу через виправлення людини.

Відкриття “Загальної поради” спонукало Д. Чижевського не тільки до осмислення епохи, у яку жив чеський педагог, а й до аналізу його філософсько-педагогічної спадщини. З’ясовано, що у своїх коменіологічних дослідженнях український емігрант показав чеського педагога як визначного філософа, що сформулював оригінальне бачення всього світу та ролі людини в ньому. Д. Чижевський також значно розвинув літературознавчий напрямок коменіологічних студій.

У дисертації встановлено, що рецепція спадщини Я.А. Коменського українськими емігрантами проявилася у вивченні та аналізі його педагогічних ідей крізь призму становлення і розбудови національної школи з її власним змістом, метою, пріоритетними завданнями (Н. Михалевичева, С. Русова, Я. Ярема); з’ясуванні безпосередніх контактів чеського педагога з українцями. Його ставленням до України та суспільно-політичних процесів, що відбувалися в ній (С. Сірополко, О. Колесса, В. Липинський, П. Феденко). Доведено, що об’єктивний аналіз першоджерел та коменіологічних праць зарубіжними науковцями дав змогу українським емігрантам неупереджено висвітлити окремі аспекти діяльності Я.А. Коменського на українсько-польсько-угорському пограниччі, доповнити достовірними фактами біографію чеського вченого та загалом сприяв розвитку вітчизняної коменіани.

У розділі досліджено, що у коменіологічних розвідках вітчизняних науковців міжвоєнного періоду ґрунтовно проаналізовано педагогічні ідеї Я.А. Коменського та їхнє значення для розбудови національної системи освіти,

розкрито його суспільно-політичну, просвітницьку й релігійну діяльність. Зодночас аналіз праць науковців воєнних та перших повоєнних років виявив, що коменіологічні студії окресленого періоду здебільшого концентрувалися довкола педагогічних ідей Я.А. Коменського з відчутною критикою його філософсько-релігійної концепції.

ВИСНОВКИ

Комплексний аналіз виявлених джерел та опрацьований масив історіографічної літератури уможливив вирішення поставленої проблеми сприйняття спадщини Я.А. Коменського у вітчизняній історико-педагогічній думці другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. і дав підстави для таких висновків:

1. Критичний аналіз історіографії проблеми та її джерельної бази свідчить, що історіографічний аспект української коменіани на сьогодні залишається недостатньо висвітленим, немає жодного цілісного дослідження розвитку коменіологічних студій в Україні зазначеного періоду за винятком декількох коменіологічних розвідок, у яких домінує персоналогічна складова обговорення тогочасною наукою спадщини Я.А. Коменського.

Проаналізувавши теоретико-термінологічну складову педагогічної науки з урахуванням сучасних методологічних підходів, розкрито поняттєвий зміст “коменіани” і “коменіології”, який до цього часу не був відрефлектований в українській педагогічній науці. Виявлено суттєві семантичні, змістові та концептуальні відмінності між вказаними поняттями.

2. Доведено, що коменіологія має власну джерельну базу, теоретичні засади, структуру та методологію. Найбільш придатна методологічна модель для нашого дослідження включає в себе такі складові частини: *систематизація* джерел та літератури, що базується на конкретно-пошуковому методі; *критичний аналіз* джерельної бази, яка з методологічного аспекту поділяється на: “конкретний текст”, “великий текст”, “історико-культурний контекст”; *синтез та реконструкція* досліджуваного періоду ґрунтуються на міждисциплінарному підході, що полягає в системному дослідженні всього обсягу матеріалу, який допомагає реконструювати конкретний період та його проблематику; *порівняльний аналіз* фактів і явищ, їх синтез за допомогою методів класифікації, узагальнення та об’єктивізму.

3. На підставі комплексного історико-педагогічного аналізу коменіологічних праць в Україні окресленого періоду виокремлено три основні етапи їхнього розвитку з урахуванням відповідного суспільно-політичного, культурного й освітнього контексту:

I етап (1850 – 1917 рр.) – період становлення коменіологічних студій в Україні та наукового аналізу спадщини чеського педагога, зумовлений потребами тогочасної шкільної практики. Виявлено, що науковці дореволюційного періоду вивчали ті елементи педагогічної спадщини чеського гуманіста, які відповідали практичним потребам освітньої галузі (загальнодоступність навчання, вивчення рідної мови на всіх ступенях навчання, релігійне та моральне виховання молоді тощо).

II етап (1917 – 1939 рр.) – період розвитку української коменіани в кількох напрямках, тісно пов'язаних із суспільно-політичною ситуацією на українських землях. Вітчизняну коменіану міжвоєнного періоду треба розглядати у двох ракурсах – галицькому та наддніпрянському. Галицька коменіана виявилася у вивченні педагогічної концепції Я.А. Коменського в контексті вирішення актуальних освітніх проблем – соціалізації, демократизації освіти, реорганізації структури національної школи тощо. Провідними тенденціями в розвитку коменіологічних студій стають: боротьба за націоналізацію освіти, її відповідність соціальним запитам, зростання демократичних ідеалів. Наддніпрянська у своєму розвитку пройшла два періоди – національно-демократичного відродження (доба УНР), коли наддніпрянській традиції розвитку коменіологічних студій були притаманні ті ж риси, що й галицькій, та більшовицький період, пов'язаний з марксистсько-ленінською ідеологією, яка суперечила релігійним та філософським поглядам Я.А. Коменського.

III етап (1939 – 1950 рр.) – становлення традиції радянської коменіологічної науки. З'ясовано, що характерними ознаками цього періоду були: ідеологізація, політизація досліджень, монополізація коменіологічних досліджень центральними науково-дослідними установами, які зосереджувалися у Москві та в столицях республік. Важливим моментом цих досліджень було виокремлення натуралістичних ідей чеського педагога та їх наближення до панівної атеїстичної філософської концепції.

4. Вивчення окремих періодів розвитку коменіологічних студій в Україні виявило характерні й відмінні риси у працях західноукраїнських та наддніпрянських науковців. Установлено, що спільними ознаками в їхніх коменіологічних дослідженнях були спроби аналізу педагогічної системи Я.А. Коменського, де значна увага приділялася виховним цілям: всебічному і гармонійному розвитку людини в поєднанні з морально-релігійним і трудовим вихованням. Суттєва відмінність у педагогічних студіях полягала в тому, що західноукраїнська традиція тяжіла до аналізу поглядів Я.А. Коменського крізь призму дослідження теоретичних основ його педагогіки для побудови власної моделі національної школи. Наддніпрянські науковці, своєю чергою,

розглядали педагогічні ідеї чеського мислителя крізь призму впливу його філософсько-релігійного світогляду на формування дидактичної системи.

5. Опрацювавши значний масив коменіологічних праць українських дослідників, що перебували на еміграції в Чехословаччині, виявлено, що згадані науковці (О. Колесса, С. Сірополко, С. Русова, Я. Ярема) зверталися до спадщини Я.А. Коменського в контексті розгляду основних педагогічних положень концепції реформізму та побудови національної школи. Українські емігранти поглибили коменіологічні дослідження у вивченні його ідей про домінуючу роль рідної мови в процесі навчання, соціальні функції школи, її відповідність суспільним та національним потребам. Іншим важливим аспектом рецепції спадщини Я.А. Коменського в емігрантських дослідженнях було вивчення його взаємин з українцями. Маючи доступ до першоджерел, вітчизняні дослідники об'єктивно висвітлили дипломатичну діяльність чеського педагога, у яких Україна відіграла важливу роль.

6. Аналіз джерел та літератури з питань коменіології дає підстави виокремити основні напрямки осягнення спадщини Я.А. Коменського в українській педагогічній думці зазначеного періоду:

- *педагогічний* напрямок є найширше репрезентованим. Значна кількість коменіологічних праць була повністю присвячена аналізу дидактичної системи чеського педагога та її практичному застосуванню;

- *філософсько-релігійний* напрямок полягає в аналізі полемічних трактатів Я.А. Коменського, його пансофічних ідей, у з'ясуванні впливу ідей представників філософії Нового часу, вивченні релігійних засад общини чеських братів, що суттєво вплинули на розвиток світогляду відомого педагога;

- *історико-культурологічний* напрямок проявляється в осмисленні просвітницької та суспільно-політичної діяльності Я. А. Коменського в контексті вивчення епохи Реформації, діяльності протестантських общин та визначенні їхнього впливу на розвиток української культури, педагогіки і науки;

- *літературознавчий* напрямок найменш вивчений, основними його дослідниками були Ф. Ржига, А. Степович, Д. Чижевський, що зосередили увагу на змісті та літературній формі – мові та стильових особливостях – полемічних трактатів “Лабіринт світу і рай серця” та “Листи до неба” Я. А. Коменського.

Історіографічний аналіз українських коменіологічних досліджень другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. суттєво доповнює та збагачує сучасну вітчизняну коменіану, особливо її джерелознавчу складову, новими архівними матеріалами, маловідомими коменіологічними розвідками, сприяє цілісному осмисленню рецепції спадщини Я.А. Коменського вітчизняними дослідниками зазначеного періоду, виявляє нові напрямки наукових пошуків.

Подальше дослідження проблеми має значні дослідницькі резерви. Перспективними напрямками подальших наукових зацікавлень можуть бути джерелознавчі пошуки маловідомих коменіологічних праць, передусім архівних матеріалів української, російської, польської еміграції, їх порівняльний аналіз, вивчення теоретико-методологічних засад коменіології.

Основні положення дисертації відображені у таких публікаціях:

Статті у наукових фахових виданнях

1. Вакарова (Лучкевич) В. – Вплив ідей Я.А. Коменського на розвиток вітчизняної педагогіки у XVII – XVIII ст. / Вікторія Вакарова (Лучкевич) // Людинознавчі студії: збірник наукових праць ДДПУ. Педагогіка. – Дрогобич: Вимір, 2004. – С. 147 – 157.
2. Лучкевич В. Коменіологічні дослідження у вітчизняній історіографії XX століття / Вікторія Лучкевич // Людинознавчі студії: збірник наукових праць ДДПУ. Педагогіка. – Дрогобич: Вимір, 2006. – С. 175 – 184.
3. Лучкевич В. Науково-педагогічна діяльність Я.А. Коменського на українсько-угорсько-словацькому пограниччі / Вікторія Лучкевич // Теоретичні питання культури, освіти й виховання: збірник наукових праць КНЛУ-НМАУ. – Вип. 34. – Київ, 2007. – С. 69 – 72.
4. Лучкевич В. До питання коменіологічних студій в Україні / Вікторія Лучкевич // Історико-педагогічний альманах. – Умань, 2008. – № 2. – С. 13 – 18.
5. Лучкевич В. Педагогічна спадщина Яна Амоса Коменського в працях сучасних вітчизняних дослідників / Вікторія Лучкевич // Людинознавчі студії: збірник наукових праць ДДПУ. Педагогіка. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. І. Франка, 2008. – С. 189 – 199.
6. Лучкевич В. Дмитро Чижевський – дослідник невідомої педагогічної спадщини Я. А. Коменського / Вікторія Лучкевич // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – № 46. – Житомир, 2009. С. 83 – 87.

Статті в інших виданнях та матеріали конференцій

7. Лучкевич В. Ян Амос Коменський і Україна: компаративістичні студії / Вікторія Лучкевич // Ян Амос Коменський і сучасність: Матеріали міжнародного наукового семінару / Редактори: Р. Мних, В. Кортгаазе. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 69 – 78.
8. Лучкевич В. Проблема філософсько-релігійних основ педагогіки Я.А. Коменського крізь призму століть / Вікторія Лучкевич // Педагогічна думка. – Львів, 2008. – № 1. – С. 70 – 75.

9. Лучкевич В. Рецепція філософсько-релігійної спадщини І. А. Коменського в українській педагогічній думці (друга половина XIX – очаток XX століття) / Вікторія Лучкевич // Історія релігій в Україні: Науковий збірник / Ред. колегія: З. Білик, Я. Дашкевич, Л. Моравська. – Книга II. – Львів: Логос, 2009. – С. 145 – 151.

АНОТАЦІЯ

Лучкевич В. В. Коменіана в українській педагогічній історіографії (друга половина XIX – перша половина XX ст.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Дрогобич, 2009.

У дисертації з позицій сучасної методології комплексно проаналізовано та узагальнено коменіологічні дослідження українських науковців другої половини XIX – першої половини XX ст. у контексті розвитку історико-педагогічної науки окресленого періоду; розкрито понятійно-термінологічний парадигматичний дослідження; виявлено семантичні та контекстуальні відмінності між поняттями “коменіана” та “коменіологія”; розроблено методологічну модель реконструкції дискусій довкола спадщини Я.А. Коменського. На основі аналізу коменіологічних праць різних історичних періодів виявлено основні тенденції та етапи розвитку вітчизняної коменіани; висвітлено особливості інтерпретації поглядів чеського педагога в західноукраїнській та адніпрянській педагогічній традиції; з’ясовано внесок української еміграції у розвиток коменіологічних студій; розкрито основні напрямки дослідження спадщини Я.А. Коменського в Україні в зазначений період.

Ключові слова: коменіана, коменіологія, спадщина Я.А. Коменського, коменіологічні студії, педагогічна історіографія, історико-педагогічна думка.

АННОТАЦИЯ

Лучкевич В. В. Коменіана в українській педагогічній історіографії (друга половина XIX – перша половина XX ст.). – Рукопис.

Дисертація на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко, Дрогобыч, 2009.

В диссертации на основании современных теоретико-методологических подходов (междисциплинарного, микроисторического, синергетического и др.) и комплексного анализа первоисточников и научной комениологической литературы разных периодов разработана наиболее подходящая методологическая модель реконструкции развития комениологических студий в Украине во второй половине XIX – первой половине XX ст.; раскрыты терминологические, контекстуальные и семантические особенности понятий “комениана” и “комениология”.

Установлено, что на развитие комениологических студий украинских педагогов изучаемого периода влияли социокультурные, общепедагогические, общественно-политические факторы, а также распространение идей позитивистской и марксистской философии. В связи с этим выделены три этапа развития отечественной коменианы: дореволюционные, межвоенный и начальный период советских комениологических исследований.

В исследовании раскрываются особенности развития западноукраинской и надднепрянской комениологической традиции, на которые влияли австро-венгерская и русская педагогическая мысль соответственно; установлены отличия в их интерпретации педагогических взглядов Я.А. Коменского, заключающиеся в том, что западноукраинские ученые рассматривали их в контексте развития национальной школы, идей общедоступного воспитания, а надднепрянские – в контексте изучения влияния его философско-религиозного мировоззрения на создание педагогической системы.

Межвоенный период развития комениологических студий в Украине рассматривается в двух ракурсах: галицкая и надднепрянская традиции развития комениологических исследований. Галицкая комениана проявилась в изучении взглядов Я.А. Коменского в контексте освещения актуальных проблем педагогики: социализации и гуманитаризации образования, его соответствия общественным потребностям, разработке национальной идеи школы. Надднепрянская выделяла натуралистические идеи Я.А. Коменского, положительно влиявшие на развитие его педагогической концепции.

В ранний советский период комениологические исследования приобрели идеологическую окраску с элементами критики влияния религиозного мировоззрения и идеалистических идей философов Нового времени на формирование педагогических взглядов Я.А. Коменского.

В работе раскрыт вклад украинской эмиграции в развитие отечественной коменианы в аспекте углубленного изучения социально-педагогических идей Я.А. Коменского, его политической и общественной деятельности; установления его непосредственных контактов с украинцами. Выдающийся вклад в украинскую и мировую комениану сделал Д. Чижевский, который открыл и по-новому интерпретировал главное произведение чешского

педагога – “Общий совет об исправлении человеческих дел”, а также представил Я.А. Коменского как наиболее известного философа своего времени.

Выявлены основные направления исследования наследия Я.А. Коменского в изучаемый период: педагогический, философско-религиозный, историко-культурологический, литературный.

Собранный в ходе исследования материал, а также основные положения и выводы диссертации дополняют современную украинскую комениану новыми архивными материалами и первоисточниками, выявляют новые направления развития комениологических исследований.

Ключевые слова: комениана, комениология, наследие Я.А. Коменского, комениологические студии, педагогическая историография, историко-педагогическая мысль.

SUMMARY

Luchkevych V.V. Comeniana in Ukrainian pedagogical historiography (the second part of XIX – the first part of XX century). – Manuscript.

The dissertation for completion of a scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – The Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Drohobych, 2009.

The thesis is devoted to the complex analysis and generalization of Comeniological researches of Ukrainian scientists of the second part of 19th – the first part of 20th century. We make our analysis in the context of the development of historical and pedagogical science of the definite period. We reveal also the terminology of research, find out semantic and contextual differences between the terms “Comeniana” and “Comeniology”. The methodological model for reconstruction of discussion upon Comenius’ heritage is developed. On the base of Comeniological researches’ analysis the main tendencies and stages of development of Comeniology in Ukraine are pointed out. The thesis is also devoted to the explanation of interpretation Czech pedagogue’s point of view in the works of West and East Ukrainian scientists. The contribution of emigrants to the development of Comeniology studies is found out. The thesis reveals main trends of Comenius’ heritage discovery in Ukraine in the period named above.

Key words: Comeniana, Comeniology, Comenius’ heritage, Comeniology studies, pedagogical historiography, historical and pedagogical science.